

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR

O'rmonaliyeva Muazzamxon Muslimbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti,
Logopediya yo'nalishi 102-guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14231375>

Annotatsiya. Ushbu maqolada eshitishda nuqsoni bo'lgan ilk va maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning rivojlanishi, eshitish nuqsonlarining kelib chiqish sabablari, eshitish qobiliyatlarining pasayishi, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish, ularga g'amxo'rlik ko'rsatish, defektologlar ma'lumotiga ko'ra eshitishda nuqsonlari bor bolalarning rivojlanish darajasi shu nuqsonning bola hayotining qaysi davrida paydo bo'lganiga va og'ir-yengilligiga bog'liqligi haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar, nuqson, eshitish qobiliyati, eshitmaydigan va zaif eshituvchi bolalar, normal eshitish.

Bugungi kunda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar va o'smirlarga nisbatan g'amxo'rlik, ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ta'lim-tarbiya jarayonini ularga mos ravishda tashkil etish, sog'lom jamiyatga tenglashtirishdek o'ta mas'uliyatli vazifalar bir qator me'yoriy hujjatlarda o'z ifodasini topgan bo'lib, asosiy maqsad o'quvchilarni mustaqil hayotga va kasb-hunarga tayyorlash, jamiyatda o'z o'rinlarini topishlariga yordam berishdan iboratdir. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berishni erta boshlashning ahamiyati juda katta. Bu haqda faylasuf va olimlar ko'plab fikr bildirgan. Chunki maktabgacha yosh davri inson hayotida muhim, aytish mumkinki, hal qiluvchi palla bo'lib hisoblanadi.

Bu davrda asosiy odatlar, ko'nikmalar shakllanadi, xarakter belgilanadi, ya'ni butun keyingi hayot asoslari quriladi. Zaif eshituvchi bolalar uchun maktabgacha tarbiya alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ilk davrida, taxminan bir yoshgacha, hali bolaning tili chiqquniga qadar eshitadigan va kar bolalar o'rtasidagi tafovut u qadar ko'zga tashlanmaydi. Asta-sekinlik bilan, eshitadigan bola nutqni egallagani sari bu farq ortib boradi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish qonuniyatlarini o'rganish, eshitish idrokini rivojlantirish tizimini takomillashtirish, kasb yo'nalishi bo'yicha mehnat qilishlariga erishish, o'qitishning texnik vositalarini takomillashtirish, bog'cha va maktab ta'limining uzluksizligini ta'minlash, respublika bo'yicha sog'liqni saqlash hamda xalq ta'limi tarmoqlari ishlarini muvofiqlashtirish, erta tashxis diagnozi muammolarini hal etishdan iboratdir.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar va kattalar uchun ta'lim muassasalari, uning bo'g'inlari birligi va vorisligi asosiga kiritilib, har bir bosqich o'z vazifalarini o'taydi va ayni paytda keyingisi bilan bog'liq. Barcha muassasalar faoliyati asosida yagona maqsad bolalar rivojlanishidagi buzilishlarning oldini olish va korreksiyalash, shaxsni har tomonlama shakllantirish, uni hayotga va mehnatga tayyorlashdan iboratdir. Bu umumiy maqsad butun ta'lim tizimi va uning har bir bo'g'ini ishini yo'naltiradi.

Maxsus pedagogika tarmog'i - surdopedagogika (lot. «surdus»-karlik), eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar va katta kishilarning rivojlanishi, ularga ta'lim-tarbiya berish qonuniyatlarini o'rganuvchi fan (maxsus pedagogika tarmog'i). Eshitishda nuqsoni bo'lgan ilk va maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning rivojlanishi, ularga ta'lim-tarbiya berish jarayonlari va qonuniyatlari - maktabgacha surdopedagogika fanining predmeti hisoblanadi. Maktabgacha davr eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning rivojlanishida muhim ahamiyatga egadir, zero korreksionpedagogik tadbirlarning barvaqt boshlanishi bola o'sishidagi kamchiliklarining oldini olishga, shuningdek, ijtimoiy faol, har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yordam beradi.

Maktabgacha surdopedagogikaning alohida fan sifatida o'rganilishi, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning yosh davrlariga xos jismoniy, psixik va fiziologik xususiyatlarning mavjudligi, bolalar turmushini tashkil etish va qulay ta'lim-tarbiya shart-sharoitlarini yaratishda ushbu omillarni hisobga olish zarurligi bilan belgilanadi. Eshtishda nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlari va imkoniyatlari, ularga ilk davrdan boshlab korreksion-pedagogik yordam ko'rsatish zaruratidan kelib chiqqan holda belgilanadi. Eshitish qobiliyatining pasayishi bolaning umumiy va psixik rivojlanishiga, eng asosiysi nutqining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Eshitmaydigan va zaif eshituvchi bola maxsus o'rgatib borilmasa, u gapira olmaydi, atrofdagilar bilan muomalada esa chegaralangan miqdordagi imo-ishoralardan foydalanadi.

Bolalar kundalik hayotida kattalarga taqlid qilgan holda oddiy amaliy faoliyat turlarini bajara oladilar, turli buyumlarning funksional vazifalarini o'zlashtiradilar va ulardan to'g'ri foydalanadilar, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish malakasini egallab oladilar. Bunday bolalarga maxsus ta'lim berish shart-sharoitlari yaratilmagan holda, ular o'zgalar nutqini idrok eta olmasligi oqibatida sensor va aqliy rivojlanishi so'zlashuv nutqning ta'sirisiz kechadi. Shunday qilib, eshitish qobiliyatining pasayishi va nutqiy rivojlanishning buzilishi oqibatida bolaning rivojlanishi to'xtamasada, ancha cheklanib qoladi.

Demak, bolalarning risoladagidek rivojlanishi uchun, me'yorda eshitadigan bolalardan-da ko'proq maxsus ta'lim-tarbiya sharoitlarini yaratish talab etiladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga ilk yoshdan boshlab maxsus ta'lim-tarbiya berilgan holda, ularning umumiy

rivojlanishidagi orqada qolishning oldini olish, mavjud nuqsonlarni korrektsiyalash va ularning har tomonlama kamol topishini ta'minlash mumkin bo'ladi. Pedagogikada tarbiya qonuniyatlari to'g'risidagi fan sifatida hodisalarning keng doirasi qamrab olinadi va turli sharoitda ta'lim-tarbiyani tashkil etish masalalari ishlab chiqiladi. Zaif eshituvchini tekshirish jarayonida eshituvchidan foydalangan holda nutqni idrok etish imkoniyatlari aniqlanadi. Zaif eshituvchining birinchi darajasida, eshituvning pasayishi 50 db dan oshmaganda, bola 1-2 metr dan uzoq masofada gaplashish balandligidagi nutqni aniq qabul qila olgani sababli, nutqiy muomalaga kirisha oladi.

Zaif eshituvchining ikkinchi darajasida, ya'ni eshituv 50- 70 dbgacha pasayganda, so'zlashuv, nutq 1 metr dan uzoq bo'lmagan masofadan qabul qilinganligi sababli, nutqiy muomala qiyinlashadi. Zaif eshituvchining 3-darajasida, ya'ni eshituvning pasayishi 70 db dan ortganda, nutqiy muloqot buziladi, sababi, gaplashish balandligidagi so'zlashuv nutq quloq yonida ham noaniq idrok etiladi. Ma'lumki, eshituv holati 15-20 db ga pasayishi bilan, nutqni egallashda qiyinchiliklar vujudga keladi. L.V.Neyman ushbu holatni «normal eshituvchi va zaif eshituvchining chegara holati» deb hisoblaydi. L.V.Neyman tasnifiga ko'ra zaif eshituvchi va kariik o'rtasidagi shartli chegara 85 db doirasida bo'ladi. Eshituv holatining pasayishi kariik darajasida bo'lgan holda, nutqni mustaqil ravishda (tabiiy) o'rganish imkoniyati bo'lmaydi. Idrok etilayotgan tovushlar chastotasining doirasiga qarab 4 guruhdagi kar bolalar farqlanadi:

1-guruh - eng past chastotali tovushlarni idrok etadigan bolalar (125-250 Gs).

2-guruh - 500 Gs gacha bo'lgan chastotalami idrok etadigan bolalar.,

3-guruh - 1000 Gs gacha bo'lgan chastotalami idrok etadigan bolalar

4-guruh - keng diapazondagi chastotalami, ya'ni 2000 Gs va undan balandroq tovushni idrok etadigan bolalar.

Eshitish qoldiqlari minimal bo'lgan (1-2 guruhdagi) kar bolalar yaqin masofadan qattiq tovushlarni (baqiriq, parovoz qichqirig'i, nog'ora ovozi) idrok etishga qodir bo'ladilar 3-4 guruhdagi kar bolalarning eshitish qoldiqlari sezilarliroq bo'ladi, shu sababli ular kichik masofadan turli chastotalar ovozlari (turli musiqa asbob va o'yinchoqlar, hayvonlarning qattiq hayqirishi, ayrim maishiy tovushlar, qo'ng'iroq, telefonning jiringlashi)ni idrok etib, farqlay oladilar. 3-4 - guruh kar bolalar tanish bo'lgan bir nechta so'z yoki bo'g'inlarni farqlay oladilar. Shunday qilib, barcha kar bolalar turli miqdordagi eshitish qoldiqlariga ega bo'ladilar Maxsus eshitish qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar borliqdagi tovushlarni bilishga xizmat qiladi hamda og'zaki nutqni rivojlantirishga yordam beradi. Hozirgi kunda tibbiyot muassasalarida eshituv holatini baholashda Xalqara tasnif ko'rsatkichlaridan foydalaniladi. Ushbu tasnifga ko'ra eshituvning o'rtacha pasayishi 500, 1000, 2000 Gs chastotalarda aniqlanadi.

Zaif eshituvning 1-darajasi - eshituvning pasayishi 40 db dan oshmaydi. Zaif eshituvning 2-darajasi - eshituvning pasayishi 40 db dan 55 db gacha bo'ladi. Zaif eshituvning 3-darajasi - eshituvning pasayishi 55 db dan 70 db gacha bo'ladi. Zaif eshituvchilikning 4-darajasi - eshituvning pasayishi 70 db dan 90 db gacha bo'lishi bilan ifodalanadi. Eshituvning pasayishi 90 dbdan o'tib ketsa, bunday holat «kañik» deb tafsiflanadi. Eshitishda nuqsoni bor bolalarning kasalligining kelib chiqish sabablari: Eshitish buzilishlari bolalarda turli infeksiyon kasalliklar oqibatida yuzaga keladi. Meningit, skormotika, otit, gripp kasalliklarini infeksiyon-yuqumli kasalliklar qatoriga kiritish mumkin.

Eshitish buzilishlari ichki, o'rta, tashqi quloqlarni shikastlanishi natijasida yuzaga keladi. Ichki quloq va quloq nervi shikastlangan bo'lsa, ko'p holatlarda karlik, agar o'rta quloq shikastlangan bo'lsa eshitish pasayishi kuzatiladi. Maktab davrida ovoz tassurotlarining yuqori chastotasi ham eshitishning yuqori chastotasi ham eshitish qobiliyatini pasayishiga olib kelishi mumkin. Bolada eshitish nuqsoni yuzaga kelishga xomiladorlikni noqulay davom etishi, onaning virusli kasalliklari ham muhim rol o'ynaydi (qizamiq, grip). Eshitish buzilishi sabablari eshitish sezgilarini tug'ma deformatsiyasi, eshitish nervining atrofi, ximik zaxarlanish, tug'ish davridagi travmalar, mexanik travmalar, kuchli ovoz ta'sirotlarining akustik ta'siroti bo'lishi mumkin.

Eshitish buzilish o'rta quloqni o'tkir shamollashi oqibatida yuzaga kelishi mumkin.

Eshitishning qat'iy buzilishi burun va halqum (adenoid, xronik shamollashish) kasalliklari natijasida ham kuzatiladi. Bu kasalliklar chaqaloqlik chog'ida jiddiy xavf soladi. Eshitish pasayishiga ta'sir qiluvchi omillar orasida ototopsik preporatlar asosan antibiotiklar muhim o'ringa egadir. Eshituv funksiyasi buzilishi asosan chaqaloqlik davrida ko'p uchraydi. L.V.Neylan eshitish buzilishlari 70 %ni bolaning 2-3 yoshlarda kuzatilishini e'tirof etib o'tadi(17). Bola hayotining keyingi yillarida eshitishni pasayishi kam kuzatiladi.

Xulosa qilib aytganda, Bizning jamiyatda eshitish nuqsoniga ega bolalar ham normal tengdoshlari kabi ham aqlan, ham jismonan tarbiyalanishga haqli bo'lib, mustaqil hayotga, yetuk komil insonlar etib tayyorlanadilar. Olib borilgan kuzatishlar natijasida quyidagi tavsiyalarni aytib o'tishimiz mumkin:

- zaif eshituvchilar, kech kar bo'lgan bolalar uchun bolalar bog'chalarini ochish va ishini takomillashtirish;

- maxsus bolalar bog'chalari bo'lmagan qishloq va shaharlardagi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ta'lim va tarbiya muassasalariga jalb qilish.

- ommaviy bolalar bog'chalarida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus guruhlar tashkil etish.

- eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus ta'lim mazmunini zamon talablari darajasida takomillashtirish;

- eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning atrofdagilar bilan erkin muloqotga kirishuvi va surdotarjimonga muhtoj bo'lmasdan so'zlashishning og'zaki va yozma shakllaridan erkin foydalana olish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan amaliy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqish va muntazam takomillashtirib borish;

- eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uzluksiz ta'limning har bir bosqichida maxsus hamda inklyuziv ta'limini ta'minlash uchun tegishli shart-sharoitlar, omillarni aniqlash, tanlash va amaliyotga joriy qilish.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limtarbiyasi masalasi bo'yicha ota-onalar, mahallalar, jamoalarni birgalikda, hamkorlikdagi harakatlari samarali natijalarga olib keladi.

Tarbiyachi va o'qituvchilarning asosiy vazifasi- sog'lom bolalarni zaif eshituvchi bolalardan ajratib, ularga alohida yondashish, zarur bo'lsa ularning maxsus muassasalarda ta'limtarbiya olishini yoki integratsiyalashgan ta'limga jalb etilishini ta'minlashdan iborat. Maxsus muassasalarda o'z fikrini og'zaki, yozma bayon etishga o'rgatish amaliy nutqiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish asosida amalga oshiriladi.

REFERENCES

1. Сурдопедагогика. Под ред. Е.Г.Речинской Москва. Влад. 2018
2. Марсиновская Е.Н. Особенности овладения знаниями и умениями детьми с недостатками слуха. – Л., 2019.
3. Речинская. Е.Г. Дошкольная сурдопедагогика. – М., 2018.
4. Akramova, X. (2020). Korrektsionno-pedagogicheskie obobennoosti formirovaniye navykov zdorovogo obraza zhizni u detey s umstvennoy ostalost'yu v seymeynykh usloviyax. Arxiv Nauchnykh Publikatsiy JSPI, 15(1). izvlecheno ot https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/918
5. Akramova, X. (2020). Sotsialno-pedagogicheskaya rabota s det'mi doshkol'nogo vozrasta. Arxiv Nauchnykh Publikatsiy JSPI, 7(1). izvlecheno ot. 4. 4. K. K. Mamedov, G.B Shoumarov. V. P. Podobed Ruhiiy rivojlanishi sustalashgan bolalar haqida T.,1993
6. Pulatova F.M. Oligofrenopedagogika
7. V. S. Raxmanova Maxsus pedagogika. T., 2005 7. T>. B. Shoumarov va boshqalar. 1001 savolga psixologning 1001 javobi T., „Mehnat”